

قرآن در آینه شعر پروین

مریم مهراجی

«قسمت دوم»

مواعظ قرآنی

دعوت به انفاق

از نکته‌های اخلاقی که در شعر پروین مورد توجه وی است؛ دستگیری از مستمندان و کمک بی‌منت به فقرا است.

مشو خود بین که نیکی با فقیران	نخستین فرض بوده است اغنیاء را
ز محتاجان خبر گیر، ای که داری	چراغ دولت و گنج غنار را
به وقت بخشش و انفاق پروین	نباید داشت در دل جز خدا را
نشاید خواست از درویش پاداش	نباید کشت احسان و عطا را
صفای باغ هستی نیک کاری است	چه رونق، باغ بیرنگ و صفا را

قرآن چندین جا دعوت به انفاق نموده است از جمله در این آیه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ يَوْمَ لَآ يَبِيعُ فِيهِ وَلَا خَلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ...﴾ (سوره بقره، آیه ۲۵۴) «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، پیش از آنکه آن روز فرا رسد، که نه در آن خرید و فروشی باشد و نه دوستی و شفاعتی انفاق کنید...» در آیه دیگر از صدقه بی‌مزد و منت سخن به میان می‌آورد و چنین بیان می‌کند:

﴿قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعُهَا أَذَىٰ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ﴾ (سوره بقره، آیه ۲۶۳) «گفتار نیکو و بخشایش، بهتر از صدقه‌ای است که آزاری به دنبال داشته باشد. خدا بی‌نیاز و بردبار است»
یا در آیه دیگر چنین بیان می‌کند: ﴿لَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا﴾ (سوره نسا، آیه ۳۸) «و نیز کسانی را که اموال خویش برای خودنمایی انفاق می‌کنند و به خدا و روز قیامت ایمان نمی‌آورند. و هر که شیطان قرین او باشد، قرینی بد دارد»

پرهیز از ابلیس

پروین در دوری از ابلیس و اوامر او چنین می‌نگارد:

ز ابلیس ره خود مپرس گر چه
کعبه دل مسکن شیطان مکن
در دفتر ضمیر، چو ابلیس خط نوشت
در بادیه کعبه رهسپار است
پاک کن این خانه که جای خداست
آلوده گشت هر چه به طومار و دفتر است

آیات زیادی در قرآن درباره نهی از اطاعت ابلیس مطرح شده است از جمله در آیه **﴿...یا بنی آدم ان لا تعبدوا الشیطان انه لکم عدو مبین﴾** (سوره یس، آیه ۶۰) «ای فرزندان آدم، آیا با شما پیمان نبستم که شیطان را نپرستید زیرا دشمن آشکار شماست؟»

حضرت ابراهیم (ع) در گفتگو با پدر خود چنین می فرماید: **﴿یأبت لا تعبد الشیطان ان الشیطان کان للرحمان عصیا﴾** (سوره مریم، آیه ۴۴) «ای پدر، شیطان را مپرست، زیرا شیطان خدای رحمان را نافرمان بود»
نهی از بت پرستی

سوی بتخانه مرو، پند برهمن مشنو
ای به خود دیده چو شداد، خدا بین شو
بت پرستی مکن، این ملک خدایی دارد
جز خدا را نسزد رتبت یزدانی

قرآن آیات زیادی را در پرهیز از شرک و بت پرستی بیان می دارد از جمله آیات زیر **﴿و إذ قال لقمان لابنه و هو یعظه یا بنی لا تشکر بالله ان الشکر لظلم عظیم﴾** (سوره لقمان، آیه ۱۳) «و لقمان به پسرش گفت - و او را پند می داد- که: ای پسرک من، به خدا شرک میاور، زیرا شرک ستمی است بزرگ»

در آیه دیگر چنین بیان می دارد: **﴿و إذ بوأنا لإبراهیم مکان البیت ان لا تشکر بی شیئا و طهر بیتی للطائفین...﴾** (سوره حج، آیه ۲۶) «و مکان خانه را برای ابراهیم آشکار کردیم و گفتیم: هیچ چیز را شریک من مساز و خانه مرا برای طواف کنندگان و به نماز ایستادگان و راکعان و ساجدان پاکیزه بدار.»

عبرت از آیین گذشتگان

پروین با سرودن بیت زیر ما را به عبرت از آیین گذشتگان فرا می خواند:

تو نیز از قصه های روزگار باستان گردی
بخوان از بهر عبرت قصه های باستانی را

قرآن چنین بیان می کند: **﴿ثم أرسلنا رسلنا تترأ کلما جاء أمة رسولها کذبوه فاتبعنا بعضهم بعضا و جعلناهم أحادیث﴾** (سوره مومنون، آیه ۴۴) «سپس پی در پی پیامبران خود را فرستادیم. هر بار که پیامبری بر ملتی آمد تکذیبش کردند و ما نیز آنها را از پس یکدیگر به هلاکت رسانیدیم و آنان را داستان ها کردیم. ای، نصیب مردمی که ایمان نمی آورند دوری از رحمت خدا باد.»

یا در جای دیگر می فرماید: **﴿فقالوا ربنا باعد بین أسفارنا و ظلموا أنفسهم فجعلناهم أحادیث و مرقناهم کل ممزق...﴾** (سوره سبا، آیه ۱۹) «بر خویشتن ستم کردند و گفتند: ای پروردگار ما، منزلگاه های ما را از هم دور گردان. ما نیز افسانه روزگارشان گردانیدیم و سخت پراکنده شان ساختیم»

دعوت به زهد و پارسایی در دنیا

ای دل عبث مخور غم دنیا را
فکرت مکن نیامده فردا را

کنج قفس چو نیک بیندیشی چون گلشن است مرغ شکیبا را
شادابی تو، دولت یک هفته بیش نیست بر عهد چرخ و وعده گیتی چه اعتبار

قرآن به زیبایی این زهد و پارسایی را به تصویر کشیده است :

﴿لَكَيْلًا تَأْسُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ (سوره نسا، آیه ۳۶) «تا بر آنچه از دستتان می رود اندوهگین نباشید و بدانچه به دستتان می آید شادمانی نکنید و خدا هیچ متکبر خود ستاینده ای را دوست ندارد»

اشارات قرآنی

عظمت کعبه

گه احرام روز عید قربان سخن می گفت با خود کعبه زینسان
که من مرآت نور ذوالجلال عروس پرده بزم وصال
مرادست خلیل الله برافراشت خداوندم عزیز و نامور داشت
نباشد هیچ اندر خطه خاک مکانی همچو من، فرخنده و پاک
چو بزم من، بساط روشنی نیست چو ملک من، سزای ایمنی نیست
در این جا رخصت تیغ آختن نیست کسی را دست بر کس تاختن نیست
نه دام است اندرین جانب، نه صیاد شکار آسوده است و طایر آزاد

قرآن در این باره چنین می فرماید: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾ (سوره آل عمران، آیه ۹۶) «نخستین خانه ای که برای مردم بنا شده همان است که در مکه است. خانه ای که جهانیان را سبب برکت و هدایت است» در آیه دیگر چنین آمده است: ﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى...﴾ (سوره بقره، آیه ۱۲۵) «و کعبه را جایگاه اجتماع و مکان امن مردم ساختیم.

مقام ابراهیم را نمازگاه خویش گیرید...» در آیه دیگر چنین می فرماید: ﴿...وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ...﴾ (سوره بقره، آیه ۱۹۱) «فتنه از قتل بدتر است و در مسجد الحرام با آنها مجنگید، مگر آنکه با شما بجنگند.»

پاکی خدا

پروین خدا را چنین می ستاید:

بنده، شایسته تنهایی نیست حق تعالی و تقدس، تنهاست
گهر معدن و مقصود یکی است و آن چه بر جاست، شبه یا میناست
خلوتی خواه، کز اغیار تهی است دولتی جوی که بی چون و چراست
هر گلی، علت و عیب دارد گل بی علت و عیب خداست

قرآن در آیاتش خدا را چنین توصیف می کند:

﴿سَبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ (سوره صافات، آیه ۱۸۰) «منزه است پروردگار تو- آن پروردگار پیروزمند- از هر چه به وصف او می گویند»

یا چنین می فرماید: ﴿فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾ (سوره مومنون، آیه ۱۱۶) «پس فراتر است خدای یکتا، آن فرمانروای راستین. هیچ خدایی جز او نیست. پروردگار عرش بزرگوار است»
یا چنین آمده است: ﴿يَسْبَحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (سوره جمعه، آیه ۶۲) «خدا را تسبیح می گویند هر چه در آسمانها و هر چه در زمین است، آن فرمانروای پاک از عیب را، آن پیروزمند حکیم را.»

ثبت اعمال و رفتار

پروین با اشاره به اینکه اعمال ما ثبت و ضبط خواهد شد چنین می نگارد:

بد و نیک من و تو می سنجند - گر که کوهی و گر پر کاهی است
حدیث نیک و بد ما نوشته خواهد شد - زمانه را سند و دفتر یو دیوانی است

قرآن در آیات بسیاری به این واقعیت اشاره داشته است:

﴿وَكُلْ شَيْءٌ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا﴾ (سوره نبا، آیه ۱۹) «و ما همه چیز را در کتابی شماره کرده ایم»
﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَلَهُمْ﴾ (سوره سبأ، آیه ۲۹) «در آن روز مردم پراکنده از قبرها بیرون می آیند تا اعمالشان را به آنها بنمایانند»

﴿هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (سوره زلزله، آیه ۶) «این نوشته ماست که به حق سخن می گوید، زیرا ما کارهایی را که می کرده اید می نوشته ایم.»
حسابرسی روز جزاء

در آن دیوان که حق حاکم شد و دست زبان شاهد نسخ خواهد بود بازار و بها چیره زبانی را
﴿يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (سوره نور، آیه ۲۴) «روزی که زبانشان و دستهایشان و پاهایشان به زبانشان بر کارهایی که می کرده اند شهادت دهند.»

نتیجه

پروین اعتصامی به قصص قرآن و مواظ و اشارات قرآنی توجه دارد؛ در داستان پیامبران به داستان ابراهیم^(ع)، اسماعیل^(ع)، موسی^(ع)، عیسی^(ع) و سلیمان نبی می پردازد و با لطافت خاصی داستان را بیان می کند. دعوت به انقلاق، دعوت به زهد و پارسایی، نهی از بت پرستی؛ پرهیز از ابلیس و بیان عظمت کعبه، بیان پاکی خدا، حسابرسی روز جزاء و... از مواردی است که پروین در شعر خود به آنها عنایت داشته است؛ قرآن کریم نیز در هر کدام از موارد مطرحه آیاتی را بیان نموده است که با کنار هم قرار دادن این آیات و اشعار می توان به تاثیر پذیری پروین از آیات قرآن در اشعار خود پی برد.